

KUTADGU BİLİĞ'İN TÜRK-İSLAM DÜŞÜNCESİKİ YERİ VE FELSEFİ DEĞERİ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15629569>

Prof. Dr. Hasan Hüseyin Bircan

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Konya-Türkiye

hbbircan@erbakan.edu.tr

ÖZET

İnsan düşünce üretirken, bilindiği gibi, “idrak/bilgi güçleri” denilen güçlerinden yararlanmaktadır. Düşünce, bu güçlerin bir meyvesidir. Bu anlamda düşünce, bir insani üründür. Yani kaynağı insandır. Filozofların farklı sınıflandırmalarının olduğunu akılda tutarak bu bilgi güçlerini; duyular, akıl, hafıza, hayal, vehim ve sezgi (kalp!) olarak gruplandırabiliriz. İnsan bilirken bu kaynaklardan birine ya da birkaçına başvurmakta ve başvurduğu kaynağa göre de onun düşüncesine ad verilmektedir. Bunlar, aynı zamanda insanın/öznenin nesneyle/bilinenle kurduğu ilişkinin araçlarıdır. Bu ilişkiden gündelik, dini, bilimsel, felsefi, sanatsal, teknik diye gruplandırılan bilgi türleri meydana gelmektedir. Nitekim insan bilirken başvurduğu söz konusu insani bilgi kaynakları göz önüne alınarak onun bilgileri kabaca üç grupta toplanmaktadır: (a) Hissi/empirik (duyusal, emationel). (b) Akli (rational). (c) Keşfi (sezgisel, intuitionel). İslam düşüncesiyle ilgili olarak söyleyecek olursak bu düşüncenin belli başlı disiplinlerinden Kelam, Fıkıh ve İslam Felsefesi düşünürleri rasyonalist olarak isimlendirilirken, mutasavvıflar keşf ehli olarak anılmaktadır. Ancak hem İslam rasyonalistlerinin akli kullanma şekli hem de keşf ehlinin sezgiye/kalbe müracaat biçimleri farklılıklar göstermektedir. Zira burada müracaat edilen idrak gücünün mahiyeti ve içeriği konusunda farklılıklar görüldüğü gibi kabul (öncül) ve yöntem bakımından da ayrışabilmektedirler. Yani kısaca söylersek adı geçen rasyonel disiplinler başvurdukları öncül ve akıl yürütmede kullandıkları yöntem bakımından farklılaşmaktadırlar. Keşfte “kal değil hal esas alındığı için” buradaki farklılığı, hallerin yetkinliği belirlemektedir ki bunun ölçüsü ayrı bir tartışma konusudur. Bu söylenenlerden hareketle, İslam medeniyet ve kültür ortamında ortaya çıkan belli başlı entelektüel disiplinleri birbirinden şöyle ayırmak mümkündür:

-Eğer insan akıyla itikadi konularda çözüm sunacaksa ve bu konuda öncülünü İslam dininden alıyorsa ve savunmacı ya da reddedici bir yönetime başvuruyorsa -ki buna “cedel” denir-, ortaya çıkan rasyonel ürüne “Kelam” denmektedir.

-Yine eğer insan akıyla ibadet ve muamelatla ilgili konularda çözüm sunacaksa ve bu konularda öncüllerini İslam dininden alıyorsa ve savunma ya da reddetmek için değil de konunun dine mutabık bir açıklamasını yapmak için bir

“kıyas, temsil ve istikra” yöntemine başvuruyorsa ortaya çıkan rasyonel ürüne “Fıkıh” denmektedir.

-Yine eğer insan aklıyla varlık, bilgi ve değer başta olmak üzere sorunlarına çözüm sunacaksa ve bu konularda öncülünü sadece akıldan alıyorsa ve yöntem olarak da “burhan” a başvuruyorsa -ki burada tekabüliyet sadede akli tekabüliyettir- ortaya çıkan rasyonel ürüne “Felsefe” denmektedir.

-Yine eğer insan varlık, bilgi ve değer başta olmak üzere sorunlarına çözüm sunacaksa ve bu konularda öncülünü “Tanrısal” bir ilhama ya da keşfe dayandırıyorsa ve yöntem olarak da şiire (poetik) ya da hitabete, nesire (retorik) başvuruyorsa ortaya çıkan insani ürün “Tasavvuf” olarak isimlendirilmektedir.

Acaba Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’ini, İslam medeniyetine özgü bu ürünlerden hangisine dahil edebiliriz? O, yöntemine bakılırsa şüphesiz Tasavvuf içine dahil edilebilecek bir eserdir. Zira onda sorunlar ve sorunlara sunulan çözüm önerileri şiir sanatına başvurularak sunulmuştur. Ancak belirtelim ki, Kutadgu Bilig, bize göre sadece keşfi ve şi’rî bir bilgi manzumesi değildir; bununla birlikte rasyonalitesi ağır basan bir “felsefî” üründür. Çünkü örneğin Mevlânâ Celaleddin Rûmî’nin Mesnevî’sinde de görülebileceği gibi, Kutadgu Bilig’e bütüncül bir bakış açısıyla bakılacak olursa, onda kendine özgü tutarlı ve bütüncül bir “rasyonel sistem” in varlığı görülecektir. Hatta tek tek beyitlere bağlı kalınmadan eserin bütünü göz önünde bulundurulursa, eserin temel sorunu ve bakış açısının, Türk İslam düşüncesinin belli başlı disiplinlerinin her birine hak ettiği değeri verip birbiriyle uyumlu, birbirini tamamlayan bir uzlaştırma çabası olduğu fark edilecektir. Bu uzlaşma o kadar önemlidir ki biri olmadan diğeri kesinlikle eksik kalmakta ve yetkinleşmemektedir. Düşünürümüz, bilindiği gibi bu çabasını dört sembolik şahsiyette somutlaştırarak yapmaktadır. Bunlar Gün-Togdı, Ay-Toldı, Ögdülmiş ve Odgurmuş’tur. Şüphesiz bu şahıslarda somutlaştırılan entelektüel içerikleri katı bir bakış açısıyla rasyonalist, empirist, mistik; ya da kelamcı, fıkıhçı, filozof veya mutasavvıf olarak tayin etmek eserin maksadını gözden kaçırmamıza ve detaylardaki zenginliği fark etmememize neden olabilecektir. Ancak anladığımız kadarıyla kesin olan şudur ki, Yusuf Has Hacib, içinde yaşadığı toplumun “Hikmet/mutluluk bilgisine”, anılan bu dört ismin şahsında somutlaştırdığı İslam medeniyetinde ortaya çıkmış bilgi ve yöntemlerin belli bir uzlaşıyla ve birbirlerini gözeterek tamamlayarak ilerlerse, ancak ulaşılabileceğini savunmasıdır. İşte bu çalışmada bu detaylandırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Terimler: Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, Felsefe, Mutluluk, Tasavvuf